

**DVAJSETA
OBLETNICA KONCA
HLADNE VOJNE
1989 – 2009**

Milan Jazbec

Zavod Ifimes

Ljubljana, november 2009

Dvajseta obletnica konca hladne vojne: 1989 – 2009
© Milan Jazbec 2009

Zbirka: Študije

Številka 1: Zur Entwicklung der Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik: die Rolle und die Perspektiven Sloweniens. Wien: Büro für Sicherheitspolitik, 2006. 11 str. http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/06_stran_33_jazbec.pdf

Številka 2: Dvajseta obletnica konca hladne vojne: 1989 – 2009

Študije predstavljajo avtorjeve osebne poglede na obravnavano tematiko.

Izdal in založil: Zavod Ifimes
www.ifimes.org

Zanj: mag. Zijad Bećirović, direktor

1. natis 250 izvodov

Prelom in oblikovanje: Maja Kaplan
Tisk: Birografika Bori

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

327(100)“1989/2009”(0.034.2)

JAZBEC, Milan, 1956-

Dvajseta obletnica konca hladne vojne [Elektronski vir] :
1989-2009 / Milan Jazbec. - El. knjiga. - Ljubljana : Zavod Ifimes, 2009.
- (Zbirka Študije / IFIMES)

Način dostopa (URL): www.ifimes.org

ISBN 978-961-92764-1-9

248395264

DVAJSETA OBLETNICA KONCA HLADNE VOJNE 1989 – 2009

Ko so potekale pospešene priprave na ameriški pristanek na Luni s človeško posadko, kar se je zgodilo pred štiridesetimi leti – torej leta 1969 –, so Beatli leta 1967 izdali svoj neprekosljivi album Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band in v istoimenski naslovni pesmi povedali, kot vemo, da je »*bilo pred dvajsetimi leti...*«.

Hladna vojna je bila tedaj na vrhuncu in njen bržda edini pozitivni dosežek je bil ravno tisti razvoj tehnologije, ki je omogočil prvi človekov sprehod po nezemeljskem objektu. Posledični vpliv tehnološkega napredka na ostala področja človeškega delovanja, ki ga v veliki meri doživljamo šele danes, je bil večkrat in temeljit, bi ga pa zagotovo ne bi bilo še dolgo časa, če ga ne bi bil sprožil blokovski tekmovalni imperativ. Tudi omenjena pesem je s svojim inovativnim pristopom, eksperimentalnim besedilom in nekonvencionalno izvedbo liverpoolske četverice zrevolucionirala predstave ne le o rock glasbi, ampak o glasbi kot o družbeni refleksiji in kritiki sploh. Desetletje potem – leta 1979 – je hardrockovska skupina Pink Floyd izdala svojo svetovno uspešnico, album The Wall. Še desetletje pozneje – v letu 1989 – pa je Zid tudi dejansko padel. Kot vemo, je k njegovi zrušitvi izzivalno pozval sovjetskega voditelja Gorbačova kar ameriški predsednik Reagan, ob svojem obisku v Evropi jeseni 1987, rekoč pred zidom: »*Če iščete mir (...) zrušite ta zid.*«

Od padca berlinskega zidu mineva to jesen dvajset let. Enako obdobje pred tem je človek pristal na Luni in so Beatli razglasili, da je nekaj bilo še dvoje desetletij pred tem, torej v letu 1949. Takrat je bila hladna vojna, čeprav šele na začetku, že dejstvo. O tem priča tudi vročična dinamika, ki sproži integracijski proces v Zahodni Evropi, saj tistega leta ustanovijo *hard power* Severnoatlantsko zaveznitvo in *soft power* Svet Evrope ter sprejmejo komplet Ženevskih konvencij, različni varnostno–ekonomsko spodbujeni politični procesi, ki napolnjujejo prostor med obema *power* poloma, pa krepijo tisto, kar pozneje pripelje do Rimske pogodbe in posledično do današnje Evropske unije.

Naše razmišljanje ima ambicijo z izbranih vidikov in v posplošenem smislu premisliti, kaj se je zgodilo pred dvajsetimi leti ter kako na to gledamo danes. Ob tem bomo segali na različna področja in se tu pa tam oprli na širše, pravkar nakazano časovno obdobje ter skušali utemeljiti hipotezo, da gre po eni strani za proces sprememb, ki je kontinuiran, komplementaren in nepredvidljiv, in po drugi strani za logičen

zgodovinski proces, ki bi ga morala znanost kljub temu razumeti in do določene mere predvideti, saj je bilo znakov, pa tudi preteklih izkušenj, dovolj. Slednje še toliko bolj, če vemo, da je Auguste Comte v temelj sociologije kot znanosti o družbi položil maksimo, da je njen cilj analizirati zato, da bi razumeli, in razumeti zato, da bi lahko napovedali. Nenazadnje je enako, čeprav na simboličen način povedal tudi Prešeren, ko je v peti gazeli zapisal, »*de začne se leto starat že v srpani*«: ko je kak proces na vrhu svojega delovanja, lahko v njem že zaznamo znake njegovega spreminjanja. S tem smo jasno nakazali, da se bomo dotaknili tudi pojava in mesta Slovenije v tem procesu.

Ob vsem navedenem pa predvsem drži, da bomo tudi na koncu našega razmišljanja še vedno imeli več vprašanj kot odgovorov, čeprav morda vseeno in obenem vsaj kakšno nejasnost manj.

Argumentirano, znano in pričakovano je dejstvo, da se z naraščanjem zgodovinske distance bistri pogled na minule dogodke. Če bi sprejeli predpostavko, da se v preteklih dogodkih in procesih že lahko zaznajo napovedi novih dogodkov in sprememb, čeprav jih sodobniki težko zaznajo, ter da je diskontinuiteta parcialen in ne univerzalen princip, pa je nepričakovano, a tudi znano, da konca hladne vojne praktično nihče ni napovedal. To je še toliko bolj osupljivo, saj je dogodek hitro, morda pa celo takoj, vzbudil veliko zanimanja ter bil tudi deležen ocen o posebnosti, pomembnosti in zgodovinskosti.

Ponovimo: jeseni pred dvajsetimi leti je padel berlinski zid in mesto je postalo združeno v svobodi. Simbolično se je zrušila železna zavesa, kar je pomenilo konec hladne vojne in bipolarne delitve sveta. Razpadle so tri državne tvorbe, ki so temeljile na socializmu kot državni ideologiji, nastala je vrsta novih držav, pretežno malih, nekaj jih je obnovilo svojo državnost in tisto, kar je bilo razumljeno pod socialistični Vzhod, je izginilo. Padec zidu je sprožil obsežne in globoke spremembe v mednarodni skupnosti in zato se to leto označuje kot prelomnica v novejši evropski in tudi svetovni zgodovini, saj na svetu praktično ni bilo točke, ki se je posledice sprememb ne bi na nek način tikale – Srednja Amerika, Kitajska, Južna Afrika, Jugovzhodna Azija. V svojih posledicah je to zagotovo bila ena od revolucij v moderni zgodovini.

Razpravljamo torej o dejstvu, da je v političnem smislu padec berlinskega zidu simboliziral konec hladne vojne in razpad bipolarne svetovne ureditve. Skupna posledica navedenih dogodkov je bila, da je na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze nastalo petnajst novih držav, na ozemlju Jugoslavije pet, Češka in Slovaška sta postali samostojni državi. V dobrih treh letih, od padca berlinskega zidu 9. novembra 1989 do 1. januarja 1993 (mirna in sporazumna razdružitev ČSSR) v Evropi ena država preneha obstajati (NDR) in nastane 22 novih, izgine pa tudi komunizem kot politični sistem in državna ideologija. Družbene spremembe so globoke, vseobsegajoče in kontinuirane; priča smo družbeni transformaciji, ki je zgodovinsko

primerljiva s prehodom iz srednjega veka v novi vek, z odkritjem Amerike 1492 ter s spremembo načina proizvodnje s pojavom kapitalizma. V oceni zgodovinskih razsežij te spremembe gremo lahko še naprej in ugotavljamo, da leto 1989 označuje prelom v evropski zgodovini. Kar se je zgodilo tega leta, presega dogodke iz leta 1789, 1815 ali 1919. Le-ti, podobno kot leto 1989, sicer označujejo revolucije, zlome imperijev in preurejanja interesnih sfer. Zgodovinsko gledano pa bi bilo morda celo ustrežnejše izhodišče za primerjavo leto 1648, konec tridesetletne vojne, ko je z westfalskim mirovnim sporazumom nastal moderni evropski državni sistem. Dodatno lahko opozorimo na dolgoročnost posledic te spremembe, rekoč, da preživljamo obdobje plazuz zgodovine, ko je mogoče reči, da je svet vstopil v fazo sprememb in negotovosti, ki je brez primerjave v pisni zgodovini mednarodnih odnosov.

Če poskušamo nastalo situacijo oceniti glede na teritorij (vsa Srednja, Vzhodna in Južna Evropa, evropski del bivše SZ s Kavkazom ter Centralna Azija), populacijo (150-200 mio), porabljen čas (okvirno tri leta), število vključenih držav (25-30), potrebno družbeno energijo in povzročeno politično tektoniko ter oceniti intenzivnost, dinamiko in obseg spremembe, lahko potrdimo, da gre za dogodek, kakršnih v zgodovini ni veliko. Lahko bi torej rekli, da gre po eni strani za zlom velikih, na socializmu utemeljenih večnacionalnih držav in njihovih družbenih sistemov, in po drugi strani za sprostitvev nakopičenih oz. zadrževanih družbenih energij z velikimi potenciali.

Dogodki v letu 1989, za katere velja oznaka revolucionarnosti in nepričakovanosti, so pomenili tektonske premike v tedanji varnostno-politični konstelaciji, zlasti na širšem evropskem kontinentu. Zato je razumljivo, da smo v prvih letih devetdesetih let posledično priča pojav določenega varnostnega vakuuma, ki je bil po eni strani posledica silovitosti in hitrosti sprememb, po drugi strani pa določenega zamika v reagiranju zlasti mednarodnih organizacij pa tudi držav na novonastale, zlasti varnostne okoliščine.

Jasno je tudi, da so obsežne in tektonske spremembe, ki so nastale kot posledica dogodkov v letu 1989, v Srednji, Vzhodni in Južni Evropi odprle prostor za ožvitev ideje in prakse nacionalne države, a tudi nacionalizmov in nastanek t.im. zamrznjenih konfliktov, ter za vzpostavitev delovanja tržnih zakonitosti. V prvem primeru gre zlasti za deloma ponovno pridobljen, deloma pa na novo vzpostavljen občutek in možnost izvajanja suverenosti nacionalne države in njenih institucij ter za posledično vzpostavitev paradigme pravne države, temelječe na delovanju demokratično zastavljenih institucij. V tem primeru je pomemben tako dejanski vidik izvajanja suverenosti kot tudi psihološko-socialni občutek tega delovanja. V nekaterih državah, tudi novih, na tem območju gre tudi za ožvitev pravne, politične, administrativne in druge prakse, ki je v veliki meri delovala v Avstro-ogrski monarhiji, ki je skozi dinastijo Habsburžanov delovala kot ena od tradicionalnih evropskih (imperialnih) nacionalnih držav. V drugem primeru pa je treba vsekakor navesti pojav t.im. velikega pričakovanja, da ne rečemo velikih iluzij, ki se je izkazalo za zgrešeno, celo za zablodo, namreč da delovanje tržnih zakonitosti istočasno, celo avtomatično

pomeni tudi blaginjo. Takšno pričakovanje je v veliki meri izhajalo iz tradicije socialističnih ekonomij, ki so, brez upoštevanja dejanskih blagovnih zakonitosti, v določeni meri zagotavljale standard in osnovno preskrbo celotnim populacijam, s tem pa tudi varnost in predvidljivost.

Soočenje propadlih socialističnih nacionalnih ekonomij z delovanjem tržnih zakonitosti je v letih neposredno po spremembi prineslo izredno poslabšanje življenjskega standarda in propad velikih gospodarskih sistemov, posledično pa pojave nezadovoljstva, ki se je pozneje, ob propadanju oz. najmanj nedelovanju tudi socialnih institucij, odražalo v odnosu do novih političnih elit in v ustrezni politični artikulaciji na volitvah. Pa vendar bi lahko slednji fenomen celo še razširili, morebiti kar posplošili in sklepali, da se je vsepovsod po postsocialistični Evropi pojavila velika količina razočaranja. Kot razloge je mogoče navesti ostanke prejšnjega sistema, zatem največji dosežek, s katerim se je ta Evropa soočila, namreč da je postala – recimo temu – dolgočasna, pa tudi dejstvo, da so obstajala prevelika pričakovanja. Mogoče kar drži ugotovitev, da je občutek razočaranja povzročalo dejstvo, da ni bilo nič novega: političen sistem, ustava, šport, način življenja, tisk, televizijske oddaje, zabave, praktično vsepovsod kopije, običajno slabe, tistega z Zahoda.

Različen obseg teh pojavov in različne stopnje njihovih posledic ter sposobnost novih elit za njihovo obvladovanje oz. upravljanje je bil – in še vedno je – precej verodostojen pokazatelj dejstva, da so med posameznimi državami oz. deli nekdanjega, t.im. evropskega socialističnega vzhoda že obstajale velike in pomembne razlike. Delovanje v novih političnih, ekonomskih in pravnih (a tudi drugih) okvirjih ter njegova analiza v prvem desetletju lahko precej nazorno potrđita navedene predpostavke. Morebiti bi zato v tem smislu za analizo navedenega kompleksa navedli oz. ugotovili tri ključna področja, v kombinaciji s časovnim dejavnikom, za ugotavljanje dinamike in korenitosti sprememb. Prvič, politična demokracija in vladavina prava (šest mesecev), drugič, preobrat v tržno gospodarstvo (šest let) in tretjič, nastanek civilne družbe (prav tako šest let). Upravljanje s časom kot kombinacija navedenih treh medsebojno odvisnih področij sprememb, ki delujejo znotraj različnih časovnih kriterijev, je bilo eno največjih izzivov tranzicije in pokaže, da so nove politične elite v desetletju po veliki spremembi v osnovi uspele: parlamentarna demokracija je bila vzpostavljena kot edini mehanizem družbenega delovanja, vzpostavljen je bil stabilen večstrankarski sistem, tržno gospodarstvo je zaživelo (več kot polovico bruto družbenega proizvoda je nastalo v privatni sferi), razvijala se je tudi civilna družba.

Empirično preverjanje navedenega bi nas neposredno po veliki spremembi pripeljalo vsaj do dveh zaključkov, ki sta pomembna za okvir in vsebino našega razmišljanja.

Prvič, predpostaviti je možno, da je obstajalo veliko razlogov za pričakovanje o podobnosti med postsocialističnimi državami, saj je bila homogenost socialistične izkušnje – sistem je bil osupljivo podoben po formi in funkcioniranju tako v Sovjetski zvezi kot drugod po Vzhodni Evropi – in iz nje izhajajoča strukturna podobnost teh režimov eden od razlogov, zakaj so se zrušili dobesedno istočasno. Podobnost

je bila razumljiva in v precejšnji meri tudi zgodovinsko pogojena, čeprav še vedno dovolj široka, da je bilo znotraj nje mogoče upravičeno pričakovati različujoče so vzorce nadaljnjega razvoja. Ti vzorci so imeli svoje izhodišče v različnosti konkretnih in splošne socialistične izkušnje, predvsem pa v kulturno-družbeni pestrosti, saj so posamezne družbe ohranile veliko večjo različnost v primerjavi s skoraj že uniformno amerikanizacijo na drugi strani železne zavese.

In drugič, že samo politična in ekonomska praksa kažeta, da je bila ob že ugotavljeni podobnosti pravzaprav različnost tista, ki bi jo lahko označili za dominanten vzorec postsocialističnega razvoja. Utemeljitev za navedeno najdemo že v bežnem pregledu državnih tradicij novonastalih držav, v velikem razponu njihovih ekonomskih potencialov in uspešnosti ter v razponu konkretnega manifestiranja različnih oblik (parlamentarne) demokracije. Ta različnost je dodatno razumljiva, saj ta regija, kot kaže, predstavlja svetovni mikrokosmos, ker njen teritorij obsega več kot petino svetovne kopenske mase in približno šestino vseh držav.

Obravnavani dogodki v letu 1989 imajo zaradi časovne bližine še dodatno, zelo pomembno razsežnost. Velik del sedanje populacije se jih še lahko spominja in ima na njih vezano konkretno izkušnjo. Za obravnavanje zgodovinskih prelomnic je to zelo pomembno. Pripomore namreč k naboru izkušenj in pogledov, ki pozneje, skozi zgodovinsko elaboracijo in z distance, postanejo sestavni del tiste kritične mase, ki olajša vsestranski pogled na razvoj dogodkov in njihove posledice. V tem smislu se je zagotovo koristno samo-spraševati, četudi za nazaj, kako se je živelo v tistem (takem) letu, kako se je čutila njegova posebnost, izjemnost, jo je bilo dejansko mogoče čutiti že takrat, istočasno, ko se jo je živelo; ali je bilo mogoče zaznati tok zgodovine, na katerikoli ravni že, je bilo mogoče dojeti širino teh sprememb in njihovo dokončnost. Če pa smo tisto leto in dogodke, ki so že bili deležni izjemnega multimedijskega pokrivanja, spoznano doživljali na osebni in tudi širši ravni v takih razsežnostih zgodovinske pomembnosti in konsekvencnosti, kaj smo ob tem počeli – smo se bili sposobni vključiti v tok sprememb, v tiste silnice, ki so spremembe ustvarjale, jih poglobljale, je bilo to dejansko, konkretno, na individualni ravni, sploh mogoče? Če je bilo, je bil naš prispevek tak in tolikšen, da smo s tem pridodali k razvoju dogodkov in krepitvi procesov, smo jih bili sposobni vsaj kritično reflektirati, o njih preiščati, je to možno danes, po dveh desetletjih, sploh še zaznati, se verodostojno spomniti, ali pa je zakonitost generalizacije že preveč močna in je postalo nerazpoznavno tisto, kar se nam je v konkretnem trenutku zdelo pomembno?

Zato bi se kondenzirana ocena pomembnosti prelomnega leta z desetletne distance za našo razpravo pokazala v naslednjih okvirnih spoznanjih.

Prvič, v evropskem in regionalnem okolju so se pojavile vsaj tri značilnosti, ki so bile še pred tem nepredstavljive in ki so do določene mere determinirale nadaljnji razvoj dogodkov, še posebej konfliktov, znotraj Evrope: Rusija je postala oslabiljena in se je pretežno ozrla vase, njena interesna sfera se je zožala, Nemčija je bila ponovno združena, ekonomsko močna in vpeta v dve čvrsti instituciji, to je v Nato in EU, kar je bil sila pomemben okvir za njene odnose z vzhodnimi sosedami, in v Srednji Evropi

ni bilo omembe vrednih regionalnih konfliktov med državami, za razliko od relativne nestabilnosti in intenzivne brutalnosti obenem na Balkanu.

Drugič, v prvem desetletju postsocialističnega razvoja je mogoče opaziti nekatere pomembne trende: politična in ekonomska stvarnost postsocialistične Evrope je bila izjemno pestra, njena raznovrstnost pa se je še poglobljala; kot regionalni razvojni standard se je pojavilo vmesno stanje med zahodno (tržno-demokratično) uspešnostjo in bivšo vzhodno (socialistično) neuspešnostjo, kar je vplivalo na opazno politično nestabilnost in nizko ekonomsko učinkovitost, čeprav se je vzpostavljala korelacija med demokratizacijo in ekonomskimi reformami. Preobrazba moči in oblasti po zlomu komunizma je bila odvisna od rezultata na prvih volitvah: kjer je opozicija prepričljivo zmagala, je sledil hiter in učinkovit gospodarski razvoj, povezan s krepitvijo demokracije in s politično stabilnostjo, kjer so zmagali bivši komunisti, ob šibki opoziciji, so se okrepili avtoritativni režimi ob šibki ekonomski in politični liberalizaciji, kjer pa je nastala približno enaka porazdelitev moči, je to povzročilo zgolj delne politične in gospodarske reforme, politično nestabilnost in neučinkovito gospodarstvo.

Tretjič, filozofsko-politična ocena korenitosti in daljnosežnosti nerevolucionarne, evolucijske revolucije je po prvem desetletju izhajala iz vsaj treh izhodiščnih točk: najprej je to odsotnost revolucionarne katarze, kar ponazarja dejstvo, da je bilo v ospredju sprememb ne njihova vsebina, ampak način, kako jih izvesti in zato je simbol za 1989 vsekakor okrogla miza v širšem smislu, stalen dialog med pozicijo in opozicijo (za npr. razliko od francoske revolucije 1789, ki jo simbolizira giljotina). Zatem je opazna vloga posameznika v teh procesih, kjer lahko navedemo skupino okoli Gorbačova, ki je imela potrebno dozo realizma o globini krize in ni imela iluzij o možni reformi socializma, zatem skupino srednjeevropske opozicije, ki je zorela skozi krizne dogodke povojne socialistične Evrope, in posameznike, ki so znotraj režimov prispevali k njihovi eroziji. Nazoren je tudi poudarek o neke vrste ironiji, namreč, da intelektualna revolucija 1989, ki je v tem smislu primerljiva s tisto iz leta 1848, ni prinesla novih idej, ampak je prinesla in za sabo pustila kot dediščino realnost (čeprav pa je bilo v slovenskem primeru ravno obratno: prva majska deklaracija iz leta 1848 je ostala na papirju, medtem je tretja iz leta 1988 dozorela v državo).

Četrtrič, izoblikoval se je vtis, da je okno priložnosti za nastajanje novih držav praktično mimo za precej časa. Desetletje po koncu hladne vojne je prineslo vključitev večine novih in še posebej malih držav v evroatlantski integracijski proces, v skladu s precej natančnimi in obsežnimi pravili delovanja. To je po eni strani zožilo manevrski prostor za poljubno oblikovanje politik v teh državah in jim po drugi strani omogočilo temeljito notranjo probrazbo ter spodbudilo oblikovanje njihovih politik v drugačnem okvirju. Obenem pa je integracijski proces ne samo dobil velik zagon, marveč obstaja močan vtis, da je bil v svoji vsebinski celovitosti in temeljitosti pravzaprav omogočen s koncem hladne vojne. Povezovanje zahodne Evrope v času hladne vojne je imelo drugačno dinamiko in cilje, kot se je pa to pokazalo po njenem koncu. Predruagačena realnost je spodbudila, verjetno pa tudi prisilila, da je proces postal močnejši, ambicioznejši in vsebinsko bolj povezan. Hkrati pa je verjetno ravno to dejstvo – konceptualizacija integracijskega procesa kot nekaj novega, kot nadgradnja dotedanjih dosežkov – učvrstilo državne strukture in zmanjšalo njihovo možnost za delovanje v smer dezintegracijskih teženj.

Gotovo pa nam današnji pogled v minuli dve desetletji pokaže več različnih, čeprav nikakor ne nujno med sabo si tako nasprotujočih ugotovitev, kot bi to bilo mogoče sklepati na prvi pogled.

Prvič, leto 1989 pomeni s svojo tektonsko spremembo tako revolucionaren dogodek, s tako obsežnimi in globokimi spremembami, da mu je težko najti primerjavo v pisani človeški zgodovini. Precej razširjeno je mnenje, kar smo že navedli, da gre za podobno prelomnico, kot je bil konec tridesetletne vojne leta 1648. Primerjava gre še naprej in pravi, da je bilo obdobje med obema svetovnjima vojnama in vključno z njima, zaradi vsesplošnega razdejanja, ki ga je povzročilo, kar nova oz. druga tridesetletna vojna, ki se je s hladno vojno raztegnila v praktično stoletno vojno. Sprememba v letu 1989 je bila univerzalna v geografskem, političnem, zgodovinskem in ideološkem smislu. Nastal je upravičen vtis, da gre za spremembo družbene paradigme v njeni celovitosti in v takšnem obsegu, kot se ga praktično ne pomni. S svojo korenitostjo je velika sprememba navdihnila predstavo, ki se je pozneje sicer izkazala za iluzorno, da se bo poslej zgodovina štela drugače, takorekoč od začetka oz. da je je celo konec. Čeprav je treba dodati, da pa je konec zgodovine mogoče razumeti tudi kot konec idelogije, saj je na njeno mesto po koncu hladne vojne stopil nacionalizem kot eden ključnih vzrokov varnostnih problemov, še posebej v kombinaciji z etničnim, kulturnim in verskim dejavnikom. Delež populacij, ki so privržene politični instrumentalizaciji navedenega, sicer ni velik, ima pa ta zmes zelo močan in privlačen populističen naboj.

Drugič, za razliko od predhodnih revolucij je leto 1989 pomenilo revolucijo brez revolucije in brez revolucionarjev, torej brez uniform, orožja, pušk in bajonetov. Družbeni preobrat naj bi bil miroljuben, kar je prav gotovo unikatnost v svetovni zgodovini. Ta sprememba je vzhodno Evropo in evropski Vzhod pripeljala oz. umestila nazaj, se pravi, tam, kjer je ta že bila pred dobrega pol stoletja: to je v evropski miselni, politični, gospodarski, kulturni in bivanjski prostor. To pomeni, da je velika sprememba, ki se je odvila miroljubno, pomenila povratek v prejšnje stanje in da v tem smislu niti ni bila izstopajoč dogodek. Francoska revolucija je prinesla geslo o bratstvu, enakosti in svobodi, konec hladne vojne pa posplošen povratek v prejšnje stanje. Na vzhodu nič novega, kratka. Vendar je potrebno ob tem dodati naslednje: zahodne politične elite so si prizadevale obdržati pri življenju socialistične države in jih usmerjati na pot reform, še posebej zaradi sovjetskega voditelja Gorbačova in njegovih reformnih pristopov. Po združitvi Nemčije, ko je razdružitveni virus dokončno načel bivšo Jugoslavijo, je bil glavni argument, zakaj skušati obdržati tisto državo pri življenju, ta, da bi njen razpad pomenil spodobudo za razpad Sovjetske zveze, kar naj bi se zagotovo zgodilo s strahotnim prelivanjem krvi. Ocena je bila v obeh primerih napačna: Jugoslavije ni bilo mogoče preobraziti, saj so bile strukturne razlike prevelike in je razpadla v ognju in krvi, kakor tudi Sovjetska zveza, a zaradi drugačnega profila glavnih nosilcev sprememb je ta konglomerat razpadel miroljubno. Tretja balkanska vojna v istem stoletju je šokirala mednarodno skupnost in pahnila večji del bivše države v retrogradno stanje.

Tretjič, padec berlinskega zidu leta 1989 je omogočil globalizacijo globalizacije. Ta je vdrla na ogromen prostor bivšega socialističnega bloka ter ga s svojimi vrednotami, silnicami in načinom življenja posrkala vase in ga zreducirala na samo en del več v veliki, brezizrazni in anonimni globalni skupnosti, kjer so posamezniki resda povezani v svetovne mreže, a obenem pa še bolj osamljeni kot prej. Šele tedaj so lahko

globalizacijski procesi in gibanja začeli delovati v polnem pomenu besede, soodvisnost in kataklizmična ogroženost mednarodne, tj. globalne skupnosti pa je šele s tem dejanjem dobila svojo zaokroženo podobo. Vključenost bivšega Vzhoda v območje pospešenega tehnološkega revolucioniranja se je po eni strani pokazala v njegovem splošnem zaostanku in po drugi strani s progresivno naraščajočim prevzemanjem teh dosežkov. To je predstavljalo veliko tržišče za zahodne izdelke in obenem še večji prostor za vdor in udomačitev drugačnih vrednot, ki jih je ta tehnologija prinašala s sabo (t.im. amerikanizacija oz. komercializacija vsakdanjega življenja).

Četrtrič, konec hladne vojne je povzročil demokratizacijo in modernizacijo družbenih skupnosti na območju med Nemčijo in Kitajsko ter med Finsko in Grčijo. Baltsko-balkanski lok ter srednjeevropsko-srednjeazijska premica označujeta kvadrant, znotraj katerega je pojav novih držav oz. tistih, ki so zaradi sprememb obnovile svojo državnost, ene iz obrobnih, obskurnih delov velikih imperijev, druge pa kot njihovi osrednji, celo hegemonski deli, sestavljali člen velikega procesa splošne modernizacije in demokratizacije. Pri tem so se pri oblikovanju državnosti v teh tvorbah ob silovitosti spremembe kazale zagate zaradi pomanjkanja politične kulture (komajda omejljiva prvobitna akumulacija političnega kapitala), pomanjkanje samozavesti in zaupanja v svoje sposobnosti (dominantnost zgodovinskih frustracij v spremenjenih mednarodnih okoliščinah in njihovo vsiljevanje drugim) ter sočasnost procesov osamosvajanja in vključevanja v integracijski proces (uspešni poskusi kompenzirati neizpolnjevanje kriterijev s slabo vestjo Zahoda do srednjeevropskih držav).

Petič, leto 1989 simbolizira čas velikih upov, pričakovanj in optimizma, to je *Annus Mirabilis* v novoveški zgodovini. Taki pogledi so bili usmerjeni predvsem v svobodo in blaginjo nepregledne množice posameznikov. To je bilo povzročeno predvsem zaradi polstoletnega radikalnega omejevanja gibanja in z veliko omejenostjo dostopa do vrste potrošnih izdelkov v celotnem vzhodnem bloku, z izjemo neuvrščene, čeprav trdno socialistične Jugoslavije. Privid, da demokratizacija in politična ter tržna svoboda prinašata s sabo avtomatično tudi blaginjo, je bil že samoumeven, a vendar jeklen in je hipnotiziral praktično celoten prostor vzhodno ob nekdanje železne zavesne. Zato je tudi streznitev bila toliko bolj brutalna in neizogibna. Med drugim je povzročila množična migracijska gibanja na Zahod ter socialno, populacijsko in ekonomsko hiranje dobršnega dela nekdanjega Vzhoda.

Šestič, leto 1989 predstavlja zmago kapitalizma kot družbenega sistema (vrednote, ideologija, način delovanja) nad socializmom oz. komunizmom. Ta zmaga je pomenila popoln propad socializma kot svetovnega procesa, ki pa je ostal prisoten še v nekaterih državah, med njimi najbolj očitno, a v stalnem procesu spreminjanja in prilagajanja, na Kitajskem. S tem so propadle tudi družbene institucije, ki so zagotavljale splošen servis državljanom na vitalnih področjih (zdravstvo, sociala, šolstvo itd.), prav tako pa tudi sistem vrednot, ki je temeljil na posebnostih socializma (npr. enakost in uravnolovka, odsotnost pobud, zaposlitvena in ekonomska varnost itd.). Izginila je seveda tudi ideologija in na njej temelječ sistem delovanja in obnašanja tako posameznika kot družbe. V nastalo praznino so vstopile, kot smo že pojasnili, nove oz. drugačne vrednote, navade, način razmišljanja in obnašanja, v velikem številu primerov pa se je pojavila zbežanost, socialna otrplost in pasivno sprejemanje viharja sprememb, ki je metel pred sabo. Zahodno pirovanje nad domnevno zmago je bilo na vzhodu pospremljeno z osuplostjo, razočaranji in naraščajočim socialnim revoltom,

ki je obudil in okreplil nacionalistične okvirje, s čimer je konfliktnost pridobila na aktualnosti.

Sedmič, zlom socializma je bil predvsem povzročen z njegovo strukturno ekonomsko neuspešnostjo in veliko entropijo, dodatno pa še zaradi visokih vojaških izdatkov, ki so bili tabu tema, a so dobesedno izčrpali nacionalna gospodarstva teh držav (v jugoslovanskem primeru tudi zadolžili preko vsake mere). Socializem je torej doživel kolaps, notranje sesutje brez primere. Dejstvo, da še deluje kot uradni sistem v nekaterih državah, ne spremeni navedene splošne izkušnje, z delno izjemo Kitajske, kjer poteka njegova nadzorovana, premišljena in uspešna modifikacija. Če je bilo mogoče v začetnem obdobju po veliki spremembi zato govoriti o neke vrste triumfu kapitalizma, se je to v minulih nekaj letih izkazalo za precej, morda pa za povsem nepravilno. Praktično skoraj dve desetletji po koncu hladne vojne in sočasni imploziji socializma smo priča tudi veliki, morda največji dosedaj, strukturni krizi kapitalizma kot ekonomskega sistema. Zlom paradnih konjev ameriškega gospodarskega in zlasti finančnega sistema, ki so obvladovali ne samo notranji ameriški trg (in preko njega odločilno vplivali na svetovnega), ampak bili direktno vpeti v dajanje tempa in ritma globalni ekonomiji, z zamikom priča o nesluteni krizi kapitalizma. Krugman zatrjuje, da se bo kriza nadaljevala, saj je bil dosedanji šok prehitro za nami, ukvarjanje s krizo je bilo daleč premalo vsebinsko in njen trenutni zastoj je predvsem posledica ogromnih finančnih injekcij s strani države. Če je bila pavperizacija Vzhoda pred dvajsetimi leti povzročena z njegovim sesutjem kot posledico polstoletnega državnega ekonomskega dirigiranja, je danes val socialne in zaposlitvene kataklizme, ki se širi iz ZDA in kroži po t.im. razvitem delu severne poloble, povzročen s popolno in celo spodbujujano tržno svobodo kot imaginarijem absolutne regulative. Kot je kolaps leta 1989 vplival na celotno svetovno dogajanje, tako sedanje, morda res usodno nihanje Zahoda, vpliva na celotno globalno dogajanje. *Annus Mirabilis* 1989 je morda res dobil svojo diabolično potrditev v *Annus Horribilis* 2008/2009. krog je sklenjen in okno se je zaprlo. Mogoče pa kar drži, da je Vzhod Zahod in Zahod Vzhod. Oba sta si vedno bolj podobna in enaka, njuna povezanost in določena nemoč obenem pa bi morda lahko bilo izhodišče za drugačno delovanje, kot smo mu bili priča v minulem stoletju.

O pazno je, da je bila sprememba paradigme, ki smo jo nakazali v prvi ugotovitvi prejšnje točke, v minulih dveh desetletjih najbolj očitna na varnostnem področju. Blokavska konfrontacija v času hladne vojne je zagotavljala obdobje kontrolirane stabilnosti in s tem tudi varnosti v velikem obsegu, ne glede na številne lokalne vojne in konflikte v tistem času. Mednarodne organizacije, zlasti OZN, so imele (oz. še imajo) vrsto mehanizmov za obvladovanje oz. miritev meddržavnih vojn in konfliktov. Konec hladne vojne pa je korenito spremenil naravo varnostnih groženj. Prevladovati so pričeli znotrajdržavni spopadi, obenem pa so se pričeli pojavljati oz. prihajati do izraza novi varnostni problemi, ki so po eni strani vezani na globalno skupnost (podnebne spremembe, oskrba z energenti in hrano, migracije) in po drugi strani na delovanje nedržavnih virov ogrožanja (terorizem, korupcija, kriminal, trgovina z mamili, ljudmi), obenem pa prihaja do izraza njihova medsebojna povezanost, nepredvidljivost in

večplastnost. Tisti viri ogrožanja, ki so še vezani na delovanje nacionalnih držav, pa so predvsem dvojni: po eni strani gre za represijo vladajočih političnih elit oz. samodržcev do lastne populacije in po drugi strani za nedelovanje državnih institucij (sindrom propadle države). Zato so nacionalne države zaradi teh sprememb, ki prvič v zgodovini na tak način ogrožajo obstoj mednarodne skupnosti, prisiljene v bistveno večjo mero sodelovanja in v izrazit napor preoblikovati mednarodne organizacije, da se bodo sposobne soočiti s temi varnostnimi grožnjami. Vprašanja podnebnih sprememb niso rešljiva brez skupnega delovanja celotne mednarodne skupnosti, enako velja za terorizem, ki sicer nikakor ni nov pojav, vendar ima njegovo delovanje zaradi neslutene razvoja tehnologije (zlasti komunikacijske, transportne in logistične) praktično neomejene možnosti destruktivnega delovanja.

Navedeno postavlja v povsem novo luč posedovanje in uporabo jedrskega orožja. V hladni vojni je bilo to orožje garant varnosti in vzvod grožnje drugemu, ni pa bilo nikoli uporabljeno v bojne namene (eksploziji nad Hirošimo in Nagasakijem avgusta 1945 sta bili predvsem manifestacija pre-moči). Velesili ali pa pripadniki njunega tabora pa tudi ostali so varnostne probleme, kadar so se sprevrgli v vojno in bili na ta način tolmačeni kot nuja za vzdrževanje mednarodne stabilnosti, reševali z uporabo konvencionalnega orožja. Možnost jedrske kataklizme, ki bi jo lahko povzročila ena ali druga stran, je bila odvracana ravno zaradi posedovanja tega orožja. Predvidevamo pa, da je šele kubanska kriza bila tisti ključen trenutek, ko sta se obe strani zavedli, kako globoko sta in bi še lahko zabredli. Po koncu hladne vojne so ogromni jedrski arzenali na bivšem Vzhodu postali manj varovani in bolj dostopni, obenem pa se je ne samo povečalo število držav, ki imajo lastno jedrsko orožje, marveč se je povečalo število tistih držav, ki niso vključene v sporazum o omejevanju širjenja tega orožja. Zraven uradnega jedrskega kluba obstoji sedaj še skupina držav, ki ima jedrsko orožje, a ne pristaja na pravila igre, ki jih določa sporazum. Govorimo pa lahko še o tretji skupini držav ali pa vsaj o njenih zametkih, ko se tako orožje nahaja v lasti režimov, ki so na meji prehoda oz. zdrsa v propadle države. To bistveno povečuje nevarnost uporabe jedrskega orožja, še posebej ob težnji, da to orožje ni več mišljeno pretežno za grožnjo in s tem za vzdrževanje ravnotežja, ampak da obstaja prisotno nagnjenje po reševanju varnostnih problemov z uporabo jedrskega in ne več konvencionalnega orožja. Omenjeni tehnološki razvoj omogoča tak doktrinarni premik, ko govorimo o državnih akterjih, pa tudi taktičnega, ko govorimo o nedržavnih skupinah, v razumevanju sodobnega vojskovanja.

Matrica jedrskega delovanja se je torej v celoti spremenila: nekdanja igra dominantne dvojice je bila predvidljiva, omejena v kombinacijah in potezah ter do določene mere gotovo logična, v njej je bilo zelo malo realnega prostora za manifestacijo samo-destrukcije. Sedanje razmere lahko ponazorimo z multiaktersko igro: v njej sodeluje več neodvisnih igralcev, med njimi so nekateri zelo nepredvidljivi, več je elementov iracionalnosti in neobvladljivosti, zato je rezultat takega preigravanja bistveno manj predvidljiv, posledično pa je več možnosti za samo-destrukcijo.

Povzamemo lahko, da je tu komentirana sprememba paradigme na varnostnem področju ugotovljiva in očitna ter da vključuje obrambni in vojaški vidik. Prvega, kar se tiče razvijanja, sodelovanja in povezovanja obrambnih sistemov, da bi bili bolj učinkoviti in racionalni, in drugega, kar se tiče spremenjene vloge oboroženih sil, ki jih države vse bolj razumejo kot mehanizem za reševanje varnostnih problemov in

odpravljanja njihovih posledic ter ne več kot instrument za pričlenjanje in vodenje vojn. Sprememba paradigme ima tudi druge vidike, še posebej izstopa diplomatski. Temeljno vprašanje pa ostaja, namreč, ali bo ta sprememba vplivala na enako, večjo ali celo manjšo stopnjo zagotavljanja varnosti, kot je to bilo v prejšnjih obdobjih.

L ogično je, da ob razmišljanju o koncu hladne vojne in o socialni konfiguraciji minulih dveh desetletij, uporabimo tudi geografsko in psihološko prizmo. Geografija je gotovo temeljnega pomena pri razumevanju družbenih in političnih procesov. Hladna vojna je razdelila Evropo in Nemčijo z zelo jasno ločnico. Vzdolž te premice, ki je segala od Baltika do Balkana oz. od Baltskega do Jadranskega morja, se je oblikoval torzo, katerega vibracije so večji del druge polovice prejšnjega stoletja proizvajale napetost v ljudeh, političnih elitah in državnih režimih. Ves prostor od berlinskega zidu proti vzhodu, mimo Kitajske in Mongolije, vse do Vladivostoka, je bil direktno izpostavljen tej drugačnosteni napetosti, vključno z neuvrščeno Jugoslavijo in z izolirano Albanijo. Padeč zidu je v valovih, ki so se širili proti istemu vzhodu, odpravljal in rušil pred sabo to drugačnost, pa vendar njeno izginotje ni bilo samoumevno, enostavno in dokončno. Po dvajsetih letih je mogoče opaziti še precej zgodovinskih recidov tistega časa in manir, morda bi celo lahko posplošili in zapisali: bolj ko se pomikamo proti tu opredeljenemu vzhodu, več je v vsakodnevnem življenju in v delovanju političnih elit prisotnih ostankov hladne vojne. Potovanje na vzhod je danes do določene mere zato še vedno potovanje skozi čas, v preteklost, ne seveda v ono oddaljeno, ampak tisto izpred nekaj desetletij. Narava družbenih sistemov in političnih režimov kaže, da je družbena preobrazba zahteven in dolgotrajen proces. Turbulence v državah onstran vzhodne meje EU pričajo o zahtevnosti otresanja pretekle dediščine, raven in zavzetost sodelovanja mednarodnih igralcev, tako vplivnih držav kot tudi mednarodnih organizacij, pa priča o še vedno prisotnih metodah in mentaliteti hladne vojne. Menimo, da slednje gotovo ni prevladujoče, se pa v posameznih trenutkih zdi, kot da je še vedno temeljni vidik razločevanja in delovanja. Barvne revolucije in energetska sla, v kratkem pa tudi potreba po pitni vodi, pričajo o pomembnosti, trdoživosti in perspektivnosti Vzhoda, na katerem je vedno kaj novega.

Vprašanje je, če je psihološki vidik kaj posebno manj pomemben in delujoč, tako za posameznike kot za družbene skupnosti, kot je geografski. Morda kar drži pomislek, da je stvarnost takšna, kot mislimo, da je in kot smo je navajeni, ne pa takšna, kot v resnici je, spremenljiva in že ta od danes in ne več ona od včeraj. Na te zaznave vplivajo po eni strani predvsem pretekle izkušnje, še posebej negativne (frustracije in travme), ki silijo v poskuse kompenziranja, ne glede na spremenjene okoliščine, in po drugi strani sprotno doživljanje sprememb, ki omogočajo, če že ne narekujejo, drugačno delovanje, s katerim je mogoče glede na spremembe pridobiti, čeprav je pretekla izkušnja drugačna. Po dvajsetih letih se je še mogoče vprašati – in marsikdo se tudi sprašuje – ali so meje tam, kjer jih nekateri še vedno vidijo oz. si jih zamišljajo, ali pa tam, kjer v resnici so, pa je njihova zaznava drugačna, napačna in neustrezna. Sposobnost drugačnega delovanja v drugačnih okoliščinah je gotovo zahteven in ne

kratek proces, kot uči tudi izkušnja iz delovanja v integracijskem procesu. Ta pomeni ključno drugačno okoliščino za vse nove članice in jim s tem omogoča izhodišče za drugačno delovanje in oblikovanje politik, ki naj bi kljub zgodovinski izkušnji gledalo naprej in se ne oziralo nazaj. Seveda, zgodovina je učiteljica življenja, pa vendar ponuja raznolike in številne nauke, kako iti naprej.

Geografsko-psihološko determiniranje pogleda na vprašanje o koncu hladne vojne je lahko past, če ne pomeni izhodišča za razumevanje toka sprememb in prilagajanje delovanja sporočilom, ki iz tega izhajajo.

Je uvodoma nakazano obdobje šestih desetletij, v katerih je bila hladna vojna ključna značilnost in verjetno tudi njena determinanta, kaj bolj prepričljivo, če se dodatno še posvetimo njenemu rentgeniziranju skozi nabiranje in prebiranje desetletnic, ki jih kot črto premico lahko potegnemo vse do leta **1919**? Ozrmo se zato v nadaljevanju še na te mejnike in jih skušajmo v kratkih opredelitvah potegniti v tok sprememb in iz njega luščiti znamenja ob poti hladne vojne.

Torej, leto **1919**: skozi sistem versajskih mirovnih pogodb se po koncu prve svetovne vojne, praktično sočasno ob nastanku Sovjetske zveze (oktobrska socialistična oz. boljševiška revolucija) in Jugoslavije (združitev Države Srbov, Hrvatov in Slovencev, prej živečih v bivši monarhiji, in Kraljevine Srbije, pred tem združene s Kraljevino Črno goro), zakoličijo nerešena konfliktna razmerja med tedanjimi svetovnimi silami in vzpostavijo strukturni zametki za poznejšo hladno vojno. Države, ki so sprožile prvo svetovno vojno, jo tudi izgubijo, vprašanja, ki so gnala medsebojne konflikte, ostanejo nerešena, edina determinanta pa je, tako se zdi, vzpon ZDA na vodilno mesto v mednarodni skupnosti. Propad Otomanskega in Habsburškega imperija povzroči silovito državotvorno dinamiko na širšem evropskem prostoru in zdi se, da se meje praktično rišejo na novo, novih držav pa mrgoli.

Desetletje pozneje, v letu **1929**, se pretežni del severne poloble nahaja v globoki finančni in gospodarski krizi, ki je izvirala iz ZDA. Kriza je najhujša v celotnem 20. stoletju, v Evropi pa pomeni velik zagon desnemu političnemu ekstremizmu, spodbudi nastavke za vzpon nacizma v Nemčiji in dodatno vpliva na razvoj fašizma v Italiji ter podkrepi ambicije po poravnavi računov, izstavljenih poraženkam po koncu prve svetovne vojne. Nekako v senci teh dogodkov je v začetku leta v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev uvedena šestojanuarska diktatura, ki okrepi socialna, nacionalna in politična nasprotja, vse navedeno pa, kot se zdi, še najbolj koristi nadaljnji krepitvi komunističnega gibanja in širitvi njegove ideje. V tem desetletju se Sovjetska zveza postavi na noge, Stalin pa jo že spreminja v nastajajoči monstrem brezobzirnega in čedalje temeljitejšega obračunavanja s svojimi privrženci.

Leto **1939** predstavlja strukturni prelom v politični tektoniki Evrope minulega stoletja. S strani nacistov inscenirani napad na nemško obmejno posadko ob poljski meji je potisnil kontinent in posledično ves svet v drugo svetovno vojno, največjo morijo v zgodovini človeštva sploh. Predhodno sklenjeni pakt Ribbentrop – Molotov med Hitlerjevo nacistično Nemčijo in Stalinovo komunistično Sovjetsko zvezo je omogočil strateška preigravanja in velike igre na račun tretjih, ki bi ne bile potrebne,

če Zahod, se pravi Francija, Velika Britanija in ZDA, ne bi pasivno spremljal razvoj dogodkov in računal na medsebojno nemško-sovjetsko uničenje. Za nazaj lahko z gotovostjo ugotavljamo, da so bila izhodišča poznejše hladne vojne oblikovana v tistem času, okrepljena pa z zavlačevanjem zahodnih zaveznikov pri sprejemu odločitve o odprtju druge fronte.

Desetletje pozneje, v letu **1949**, je hladna vojna dejstvo. Zmagovalna koalicija se je razpočila že pred koncem druge svetovne vojne, povojna leta so začrtala institucionalne osnove za blokovsko nepomirljivost in zacementiranost odnosov. Kot je že bilo poudarjeno, v tem letu sta ustanovljena tako zveza Nato kot Svet Evrope, živahno se oblikujejo integracijski nastavki za današnjo EU, v Ženevi je sprejetih vrsta konvencij, ki kodificirajo pravne vidike konfliktnosti v širšem smislu, Marshallov plan je v polnem zamahu in razdelitev Nemčije postane dokončna; ustanovljena je Ljudska republika Kitajska. Po predhodni formalni ločitvi od Kominforma leto poprej je Jugoslavija v letu **1949** podpisala trgovinski sporazum z ZDA ter se odprla sodelovanju z Zahodom, za razliko od ostalih držav socialističnega bloka. Tega leta Sovjetska zveza izvede prvo testno jedrsko eksplozijo in s tem preseneti Zahod ter podkrepi splošnost blokove tekmovalnosti.

V letu **1959** je hladna vojna že globalno politično in vojaško dejstvo ter ključna determinanta svetovne politike (eskalaciji vojne v Koreji sledi še vietnamska golgota ter pozicioniranje obeh velesil v Afriki in Latinski Ameriki). Sovjetska zveza leta **1957** izstrelji prvi satelit Sputnik in ponovno prehititi ZDA, tudi v prestižnem smislu. Leta **1961** je tudi berlinski zid že dejstvo, ki pooseblja razklanost, razcepljenost in instrumentalizacijo sovraštva vzdolž ideloške ločnice. Malo pred podpisom Rimske pogodbe v sredini desetletja pa Stalinova smrt otopli odnose med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo; slednja odločilno prispeva k ustanovitvi neuvrščene gibanja kot večdesetletnega vmesnega, medblokoveškega igralca. Kulminacija napetosti dobi novo obeležje – hladna vojna se nuklearizira in do svojega konca vzdržuje armagedonsko ravnotežje strahu in nevarnosti globalnega uničenja.

Desetletje zatem, v letu **1969**, ZDA s pristankom človeške posadke na Luni simbolično, psihološko in tehnološko, s tem pa deloma tudi praktično prevesijo blokovsko tekmo sebi v prid. To je leto pričetka politike popuščanja napetosti – detanta, a tudi obdobje, ko glasba postane družbeno gibanje, vključno s provokacijami (npr. Beatli in njihova uspešnica *Back in the U.S.S.R.*), kultura pa orodje medblokoveške soočanja, a tudi izraz protivojnega upora mlade intelektualne elite širom sveta, na Kitajskem pa uradna in brutalna politika zatiranja, znana kot »kulturna revolucija«. Sovjetska intervencija v Pragi leto poprej spodbudi Kitajsko, da začne kazati delno zadržanost do velike sosedice in vplivati na njene socialistične satelite, kar je napelje Nixona in Kissingerja, da začneta uporabljati t.im. »kitajsko karto« kot vložek v blokovski konfrontaciji. Kitajska je vstopila kot dejavnik v strateška preigravanja.

V letu **1979** zaveje hladni, nekajletni piš v globalno popuščanje napetosti, kot rezultanta različnih procesov. Razorožitvena prizadevanja so krepko zamajana s sovjetskim nameščanjem novih SS-20 izstrelkov po Srednji Evropi, šokantna normalizacija odnosov med ZDA in Kitajsko korenito vpliva na sovjetsko obnašanje. ZDA se zamajejo pozicije v Zalivu, kjer je na samem začetku leta iranski šah Pahlavi prisiljen abdicirati in zbežati, oblast prevzame Homeini in novembra sledi kriza z ameriškimi talci (pretežno diplomati). Sovjetska vojska vkoraka v Afganistan,

državljanska vojna v Kambodži zbuja radikalizirano grozo, na obzorju je že iransko-iraška vojna, prva med dvema neuvrščeni državama, kar je po uradni doktrini gibanja bilo nemogoče. Kazalo je, da je nov veter zavzemanja za tretjo košarico Helsinške sklepne listine (ključen slovenski prispevek), podpisane 1975, pošel, na Dunaju podpisanega SALT II pa tudi.

Ko leto 1989 še ni bilo tako blizu, sta tisto desetletje že odločilno oblikovala najprej Reagan in zatem še Gorbačov. Medsebojni dialog in popuščanje vsestranske napetosti je dobilo zagon, ki ga ni bilo več mogoče zaustaviti. Moč ljudskih množic, kot se je glasila popularna in tudi cinična fraza v jugoslovanskem socializmu, je v vzhodnem bloku opravila s sistemom: trume vzhodnih Nemcev so preko Češkoslovaške in nato Madžarske prodirale proti Avstriji in ko sta zunanja ministra Mock in Horn s škarjami prerezala žičnato mejo, je bila dosežena nepovratna točka obrata. Slabo leto po padcu zidu je bila v Parizu na posebnem sestanku KVSE sprejeta Pariška listina za novo Evropo, ki je potrdila nocijo svobode in odprla perspektivo transevropskega sodelovanja. Bruseljskega sestanka Natovega Severnoatlantskega sveta za sodelovanje decembra leta 1991 se že udeležijo predstavniki osamosvojenih in mednarodno priznanih baltskih republik, a tudi ČSSR (medtem ko se Slovenija in Hrvaška še nahajata v krčevitem boju za mednarodno priznanje, slednja pa tudi v vojni, ki se širi proti Bosni in Hercegovini).

Leto 1991 zaokroži percepcijo konca hladne vojne: na božično jutro neha plapolati uradna zastava sovjetske države, njena komunistična partija pa je že bila takorekoč zgodovina. Leningrad je postal St. Petersburg in hladna vojna se je končala v tišini ruske zime.

Neobičajno, nezgodovinsko?

Brez dvoma je pri vzpostavljanju širšega obrisa zagotovo lažje seči v preteklost, kot pa pogledati v prihodnost, in zaznati mejnik v letu 1789, ko francoska revolucija prihod temeljnih novih konceptov pospremi s krvavim terorjem. To je zgodovinska lekcija, za katero se zdi, da jo je revolucija leta 1989, vsaj deloma preseгла. Pravimo deloma, ker je vojna v Bosni, kot sinonim za balkansko morijo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, silovit, ugonobljujoč in nepresežen zgodovinski sindrom ter obenem potrditev ne samo nemoči, ampak tudi velikega nerazumevanja in neinventivnosti mednarodne skupnosti, da bi zmogla zaustaviti takšen zgodovinski recidiv takoj in korenito. Pretekla izkušnja je bridka in grenka, zato pa toliko bolj poučna.

A če hočemo biti dosledni, po Commtovem navodilu, je treba v našem razmišljanju pogledati tudi vsaj za desetletje naprej in poskusiti videti, kako se bo oz. bi se lahko zaokrožilo evropsko stoletje vojn in miru.

Pogled v prihodnost nam za naslednjega pol stoletja kaže, morda celo napoveduje, konfliktnost, izvirajočo iz trenutno neskladnega prepletanja različnih religij in kultur, ki bo zaradi nedotakljivega napajanja iz nacionalnega in še vedno premalo učinkovite povezovalnosti še vedno generirala nestabilnost. Ta morda ne bo ravno globalna, bo pa izkazovana med ključnimi globalnimi akterji, ki bodo vse bolj delovali povezano v

institucionaliziranem smislu ali pa vsaj v matričnem smislu, sledeč interesno logiko preteklih stoletij. Ta bo imela oz. vsaj deloma že ima drugačno podobo, ker je v njej vse več nevladnih, tj. »neoprijemljivih« akterjev, ki logiko in strukturo te konfliktnosti kažejo v drugačni izvedbi, kot je to bilo v zgodovini, obenem pa povečuje zahtevnost soočanja z njo in njenega reševanja. Aktualni varnostni izzivi in grožnje kažejo, da ne bo v nobenem primeru šlo brez vsaj približne oblike svetovne, globalne vladavine, ki bo po svoji ustrojenosti odraz sedanjega sveta, ne pa tistega izpred skoraj sedemdesetih let. Odsotnost globalne vladavine, ki bi imela na razpolago učinkovite vzvode delovanja, omogoča manevrski prostor za številne akterje, kar posledično pospešuje tekmovalnost med njimi in tudi poljubnost izbire sredstev delovanja. Zaradi tega svet postaja ne samo čedalje bolj globaliziran in soodvisen, ampak predvsem čedalje bolj nevaren. Tržišče poljubnega delovanja je treba regulirati in omejiti izbiro sredstev ter predvsem onemogočiti, da bodo nevarna sredstva prihajala v roke akterjem, ki niso vključeni v nikakršne mreže, obenem pa je treba vzpostaviti pravila igre, ki bodo onemogočala kombinirano, se pravi nevarno uporabo enostavnih sredstev. Spomnimo se: teroristični napad enajstega septembra 2001 je bil predvsem kombinacija drznosti, brezobzirnosti in uporabe enostavnih sredstev, medtem ko možna uporaba jedrskih konic s strani propadlih režimov ali pa terorističnih skupin predstavlja drugi pol take grozovitosti. Globalna vladavina mora biti sposobna onemogočati nastajanje takih razmer in njihove destruktivnosti, ki bi se napajala iz razlik med ljudmi, narodi, državami, religijami in kulturami ter zaradi iz tega izhajajočih frustracij, ki jih radikalni, predvsem globalni nedržavni akterji načrtno instrumentalizirajo.

Enkratnost nastanka Slovenije je bila po našem mnenju omogočena s tremi silnicami.

Prvič, v širšem mednarodnem okolju so se pričele odpirati zgodovinske priložnosti za tista trenja in vrenja, ki so bila v nekdanji Jugoslaviji, predvsem zaradi narave njene politične, ekonomske in nacionalne zgradbe, prisotna že precej časa, a ni bilo okoliščin za takšno sprostitve njihove energije, ki bi omogočala njeno prelitje v drugačno politično kreacijo.

Drugič, v posameznih delih bivše skupne države je prišlo do nastanka kritične mase družbenih gibanj, posameznikov pa tudi institucij, ki so v svojevrstni sinergiji omogočile nastanek političnih konceptov in programov, temelječih na zahtevah po demokratizaciji in ekonomski preobrazbi države oz. njenih posameznih delov. Kakor že tolikokrat poprej v zgodovini je nacionalna ideja sprva dobila svoj izraz v pozitivnem zagonu, ki pa se je, kot vemo, praktično sočasno s razpadanjem države, sprevrigel v svojo nacionalistično destrukcijo. Slovenija se je temu v skoraj največji možni meri izognila zaradi močne kohezijske naravnosti, ki je izhajala iz pretežno enonacionalne zgradbe, ter zaradi bistveno drugačnega, tj. močnega ekonomskega položaja; oboje je amortiziralo številne konfliktne težnje. V slovenskem primeru je civilnodružbeni alternativni okvir predstavljal zelo širok nabor idej, pobud, dejanj in gibanj, do katerih tudi oblast z minevanjem časa in s krepitvijo brownovega gibanja, če uporabimo parabolo iz naravoslovja, ni bila in ni mogla ostati imuna. Krog Nove

revije (zlasti 57. številka s svojo nacionalno manifestno naravo) in razne skupine okoli Mladine (članki in naslovnice) in spreminjajoče se mladinske organizacije (npr. žaganje štafetnega hloda na Kongresnem trgu in pripionka »*Ko bom velik, bom carinik na Kolpi*«) ter številni drugi so od zgodnje sredine osemdesetih let nakazovali in vzpostavljali tisto, kar je proti koncu istega desetletja preraslo v široko družbeno, celo nacionalno gibanje in se z ustanovitvijo prvih političnih strank v tedanji Sloveniji (in Jugoslaviji), s procesom proti četverici in z delovanjem Odbora za varstvo človekovih pravic preoblikovalo v jasno in deklarativno programsko gibanje za politično, nacionalno in državno osamosvojitve Slovenije.

In tretjič, kombinacija obojega, tj. uporabnih zunanjih okoliščin in zavestnega notranjega programskega delovanja, bi ne bila uspešna brez ugodnega prepletanja in sosledja širših dogodkov, ki se je izteklo v najboljšo možno smer; slednjemu v pogovornem jeziku enostavno rečemo »*imeti srečo*«.

Tudi v slovenskem primeru je glasbena umetnost, konkretno popularna glasba v zvrstni raznolikosti in številčnosti, s svojo krično refleksijo odigrala pomembno vlogo spremljevalca in spodbujevalca spremembe. Andrej Šifrer se je v sredini osemdesetih spraševal, »*kdo bo za pijačo dal, ko umrla bo država*«, skupina Lačni Franz je poudarjala, da so tam nekje »*prebrisani mrzli bratrance in nobeden od njih nima niti malo srca*«, skupina Martin Krpan pa je v naslov pesmi »*To ni političen song*« vgradila alibi, ki je samo potrjeval navidez zanikano dejstvo. Vsi pa so se vsaj do določene mere napajali pri punckovskem / pankrtovskem revolucioniranju, ki je časovno sovpadlo s tistim, kar so sprožali uvodoma omenjeni Pink Floyd in še marsikateri drugi. Kakor nekdanj Prešeren tako tudi omenjeni primeri pričajo o miselni sočasnosti slovenstva z evropskimi tokovi, čeprav pa je tudi res, da se je šele tretja majniška deklaracija v zgodovini Slovencev iz političnega programa spremenila v politično dejstvo nacionalne države. Ta je v minulih dveh desetletjih nastala s preobrazbo političnega gibanja v institucionalen družben ustroj, temelječ na demokraciji, vladavini prava in tržnih zakonitostih ter postala sestaven del mednarodne skupnosti, ki še vedno temelji na sobivanju in povezovanju nacionalnih držav.

Slovenska izkušnja iz obravnavanega časa beleži pot iz razpadajoče federacije skozi trinajstletno obdobje državotvorne samostojnosti in vključevanja v integracijski proces. Ob tem je Slovenija vodila velike mednarodne dogodke in procese (nestalno članstvo v Varnostnem svetu OZN, dosegla članstvo v Natu in EU, predsedovala OVSE, mreži za človekovo varnost, odboru guvernerjev Mednarodne agencije za jedrsko energijo, Svetu EU in Odboru ministrov Sveta Evrope), kar ji je v neponovljivi in dosedaj še ne videni izkušnji v tako kratkem času pri katerikoli drugi državi omogočilo, da je spoznala procese, dogodke in vrednote, ki upravljajo mednarodno politiko, ter jih obenem tudi sama uravnavala in vodila. Ob tem je del tega gotovo prevzela v svoje delovanje, hkrati pa del svojega bistva tudi prenesla v srž projektov, ki jih je vodila.

Ze verjetno precejšnjo količino pozitivnega, navdušenega premišljevanja v tej študiji je treba poskusiti zaradi dolžnosti in spoštovanja do suhoparne analitike vsaj do določene mere zrelativizirati.

Zgodovina se kaže v izmenjevanju in prepletanju obdobjev vojne in miru, ki so različna po intenzivnosti in trajanju ter širini področij in območij, ki jih ta dinamika zajema. Minulega nekaj več kot pol stoletja kaže, da je možno to matrico z delovanjem integracijskega procesa, ki v evropskem primeru zajema pet področij oz. svoboščin (prost pretok kapitala, blaga, ljudi, storitev in znanja), učvrstiti in stabilizirati ter celo povzročiti njeno prelivanje v širši prostor. To je unikatna izkušnja v evropski zgodovini minulih nekaj stoletij. Vendar je to izkušnja v preteklih dveh desetletjih vsaj deloma zapolnilo razočaranje in grenkoba, kot so spremembe doživljali – in jih še vedno – številni socialni sloji širom nekdanjega socialističnega Vzhoda. Omenjeni čustvi sta neposredni odraz propada starih institucij in odsotnosti novih, prav tako pa tudi že omenjenih velikih, vsekakor prevelikih pričakovanj in iluzij, ki so bila povezana oz. so nastala s spremembo. Prvobitna akumulacija kapitala, ki jo Vzhod ob silovitem družbenem razslojevanju doživlja tri stoletja pozneje kot Zahod, je dobesedno pometla s človekom iz množice kot posameznikom in ga postavila v praktično brezizhoden položaj, obubožanega in brez dostojanstva, celo brez pomena. Njegova socialna promocija je bila zaprta z radikalno poslabšanim eksistenčnim položajem, v katerem politične elite niso bile sposobne pa tudi ne dovolj zainteresirane, v svojem boju za oblast, da bi vzpostavljale okoliščine, ki bi spodbujale promocijo na tekmovalnosti in jo tudi omogočale. Očitno je to bil prevelik zalogaj, tudi zaradi odsotnosti tovrstne tradicije. Načela konkurenčnosti in samoiniciative, kar je ključ za promocijo in prosperiteto, so takorekoč padla v prazen institucionalni prostor, ki jim ni nudil praktično nikakršne opore za njihovo delovanje.

To bi gotovo potrdilo predpostavko o zahtevni in globoki strukturni krizi – njena sedanja finančna stran je samo del celote – mednarodne skupnosti, verjetno prve take v zgodovini človeštva, ki je odraz nevzdržnega gospodarskega in okoljskega razvoja minulega pol stoletja. Ta je bil zato tako razdiralen, ker je imel na razpolago nepredstavljivo učinkovita tehnološka orodja, ker je porabil tolikšno količino energentov kot praktično vse dosedanje generacije skupaj in ker je poglobljajal dotedanja neravnovesja in razlike v položaju različnih delov svetovnega prebivalstva ter možnosti njegove dostopnosti do temeljnih dobrin. Nadaljnji razvoj človeštva je zato potreben ključnega premisleka, ki ne bo niti odrival niti favoriziral nikogar. To je morda bistveno spoznanje dvajsetletnega obdobja po koncu hladne vojne.

Izhodišče za pogled naprej je predpostavka, da je današnji svet veliko bolj raznovrstno nevaren, kot je bil tisti v času hladne vojne. Tedanja stabilnost je bila sicer res blokovsko vzdrževana, morda celo dirigirana, vendar je temeljila na drugačnih strukturnih igralcih, se pravi, državnih, ki so imeli vzvode obvladovanja razmer in jamčenja varnosti in stabilnosti. Svet v 21. stoletju pa je soočen s krizo državnih igralcev, ki komaj uspevajo zagotavljati določeno stabilnost in mednarodno varnost, medtem ko nedržavni igralci zavzemajo naraščajoč pomen pri oblikovanju

varnosti oz. sprožanju nevarnosti. Prav tako so bila nekdanja meddržavna nasprotja bistveno lažje obvladljiva, kot pa so današnji konflikti, ki izhajajo iz znotrajdržavnih nasprotij, predvsem pa iz kulturne, verske in nacionalne podlage. Ker so sodobne varnostne grožnje ob vsem tem nadnacionalne (terorizem kriminal, mamila, korupcija) ter globalne (podnebne spremembe, pomanjkanje hrane in energentov) in zraven vsega še kombinirane, nepredvidljive in večplastne, je zagotavljanje varnosti bistveno težje. Živimo v svetu pojemajočega vzdrževanja stabilnosti, ko se zdi, da je odsotnost vidnega, oprijemljivega nasprotnika ravno tako frustrirajoča, kot je tudi šibkost še vedno ne globaliziranega, čeprav privlačnega integracijskega procesa.

Zato lahko sklepamo o verjetni ponovitvi Hobbsove vojne vseh proti vsem, le da je varnostno okolje bistveno bolj razvito in razdrobljeno, ob malem številu globalno učinkovitih mehanizmov zagotavljanja varnosti. To omogoča široko manevrsko polje za delovanje tistih, ki ne marajo za pravila igre, in otežuje oblikovanje takih pravil, ki bodo v skladu s spremenjeno podobo globalnega sveta. Vladavina prava in izpričana zavezanost multilateralizmu edina lahko preprečita drsenje proti srednjeveški atomizaciji slehernosti.

Iz časa skrajnosti prehajamo v čas negotovosti.

Literatura

- Antoši, Sorin, Tismaneanu, Vladimir (eds.). 2000. *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*. Budimpešta: Central European University Press.
- Benko, Vlado. 1997. *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Bučar, France. 2008. *Rojstvo države*. Radovljica: Didakta.
- Cooper, Robert. 1996. *The Post-Modern State and the World Order*. London: Demos.
- Feltham, Ralph. G. 1994. *Diplomatic Handbook*. London: Longman.
- Friedman, Norman. 2000. *The Fifty-Year War: Conflict and Strategy in the Cold War*. London: Chatham Publishers.
- Gaddis, John, Lewis. 2005. *The Cold War*. Penguin Books.
- Hobsbawm, Erich. 2000. *Čas skrajnosti: Svetovna zgodovina 1914 – 1991*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Isaacs, Jeremy, Downing, Taylor. 2008. *Cold War*. London: Abacus.
- Jazbec, Milan. 2001. *The Diplomacies of New Small States: The Case of Slovenia with some comparison from the Baltics*. Aldershot: Ashgate.
- Jazbec, Milan. 2002. *Diplomacija in varnost*. Ljubljana: Vitrum.
- Jazbec, Milan. 2004. *Petnajst let pozneje: 1989-2004*. *Rast*, let. 15, št. 6, str. 637-641.
- Jazbec, Milan. 2007. *Diplomacy and Security in the Western Balkans*. Ljubljana: Ifimes.
- Kmecl, Matjaž. 2004. *Tisoč let slovenske literature*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Langer, Josef, Pöllauer Wolfgang (eds.). 1995. *Kleine Staaten in grosser Gesellschaft / Small States in the Emerging New Europe*. Eisenstadt: Verlag für Soziologie und Humanethologie.
- Lundestad, Geir. 2005. *East, West, North, South: Major Developments in International Relations Since 1945*. London: SAGE.
- MacMillan, Margaret. 2003. *Paris 1919: Six Months that Changed the World*. New York: Random House.
- McMahon, Robert J. 2003. *The Cold War: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Smith, Rupert. 2006. *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World*. London: Penguin Books.
- Zajc, Drago (ur.). *Slovenska država ob deseti obletnici*. Ljubljana: FDV.

O avtorju

Dr. Milan Jazbec je vodja Sektorja za načrtovanje politik in raziskave na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije. Od decembra 2000 do novembra 2004 je bil državni sekretar za mednarodne zadeve in obrambno politiko na Ministrstvu za obrambo. Doktoriral je na Univerzi v Celovcu junija 2000, od maja 2009 je izredni profesor diplomacije.

V zunanjem ministrstvu je vodil konzularni sektor ter sektor za analize in razvoj. Bil je prvi slovenski konzul v Celovcu ter pooblaščen minister na veleposlaništvu v Stockholmu. V Beogradu je končal diplomatsko šolo in bil zadnji jugoslovanski konzul v Celovcu. Ima dolgoletne izkušnje iz gospodarstva, novinarstva in politike ter iz vodenja velikih poslovnih in upravnih sistemov ter mednarodnih dogodkov.

Darila, ki jih je prejel kot državni sekretar, je podaril Posavskemu muzeju Brežice. Z izkupičkom od druge izdaje knjige Slovenec v Beogradu (2006) je osnovne šole in vrtce v občini Brežice obdaril z otroškimi knjigami. Na njegovi nekdanji osnovni šoli v Artičah so v šolski knjižnici odprli knjižno polico, kateri podari po en izvod vsake svoje knjige.

Je avtor osmih knjig o diplomaciji; naslednja *Martin Krpan – diplomat vojščak* izide to jesen. Objavlja več kot petdeset znanstvenih in strokovnih člankov ter študij o diplomaciji in varnosti. Predava v tujini in je član strokovnih združenj, med njimi Slovenskega društva za mednarodne odnose in Mednarodnega inštituta za bližnjevzhodne in balkanske študije Ifimes, ter podpredsednik Evroatlantskega sveta Slovenije.

Marca 2005 je za svoje delo prejel visoko avstrijsko državno odlikovanje *veliki zlati častni znak z zvezdo za zasluge za Republiko Avstrijo*.

Več o avtorju www.meles-meles.com